

Tóth Ákos

„A körbejárható ember”

Aligha van, s talán sosem volt még a művészetek magyar történetében olyan, aki Tandorinál többet mutatott meg világából. E több, mindenképp sokaságra utaló megjegyzés azonban nem az előáll(itot)t mű tétéles megszámlolásának, összterjedelmének, még kevésbé oldalszámokban és bibliográfiai adatokban mérhető növekedésének kuriózuma. Nem, hiszen ez a Tandori által produkált sok/több azt a kimeríthetetlen céltartalékot, mondandót jelzi, mely halasztást nem engedőn a létezés egyszemélyes (de teljes idejű) körzetének, mint rábízott művészi gondnokságnak újrájására szólítja a művészt. Tandorinak lassan mintha már írnia sem kellene ahhoz (azért persze írjon-írjon!), hogy értékelhető és értékes jeleket hagyjon maga után. Mintha egyszerűen elegendő lenne néhány vonallal megrajzolnia, kezdőbetűvel megjelölnie, fáradt nagyvárosi sétaként lelépnie, esetleg a világ néhány kiszakadt részeként, árva verébként vagy feledett verssorként magához vonnia mindazt, mely kezdettől lejáráhatatlan belső útja állomásait, megismertető köreit jelenti. Mikor őt, mint körbejárható embert emlegetem, nem csupán a művészi-emberi sokoldalúság ritka és parádésan megvalósult tényét ünneplem. Mert Tandori erről a zsenialitással rokon értelmű, választékos művészszerepről (mint bármifajta szerepről) hallani sem akar: nagy ívben, s sosem álszerénységgel keríti el magától az efféle külső teljesség ábrándjait. A „pofátlanul goethés” ember kíváncsisága és nekibizakodása helyett (*A Teljesség-Nyista*) legszívesebben a mesterpózt nélkülöző kis formákban, pl. „egy Goethe-kisember monológiában” (*Botanikumok s mineraliák*) mutatkozik. S ha rajta múlik, biztosan Weöres, az „egyetlen túlvilági kispolgár” mellett foglal állást és örök ülést (*Jelentés a szellemi neokapitalizmus állásáról*). Ez azonban sosem kívül állás vagy kihátrálás egy közösség életgondjaiból és fogalomkörnyezetéből, inkább olyan figyelmeztetés, legbelülre állás és behátrálás (mindenkori önszembenezés), mely az amatőrség elvesztésének egykori félelméből, a félbehagyás állandósult gesztusaiból mára a lét-piszkozatok, -kísérletek és továbbírások, más szóval végezhetetlen bejegyzések tisztázó erejű nagy művészetét hozta létre. Aki így körbejárható, az nem a tökéletes elzárkózás bástyáját építgeti maga körül, hanem a körkörös, mindenhonnani belátás számára tárulkozik fel, mutatja egymagát. Tanulmány-összeállításunkban ezért a körbejárásnak, e fontos életmű folytatólagos leírásainak mindig eltérő és különleges, de együttérítő kísérleteire láthatunk néhány példát.

Mikor ma ünnepelünk, nem csupán Tandori kerek 70 évére illik odafigyelnünk és emlékeznünk, hanem arra a szintén kerek, de körbejárhatóságában nyilvánossá tett 40 évre is, mely a *Töredék Hamletnek* 1968-as megjelenése óta eltelt. E pályának és legújabb költészetünknek legendás kezdőkötete olyan összegzés és jövendölés, mely a legnagyobb pontossággal és messze kerülő fantáziával képes volt arra, hogy a költő magán- és a magyar líraalakulás köztörténeteinek későbbi távlatait egyben lássa. Tandori ugyanis rögtön bölcs belátással indít: ha nincs Teljesség, nincs Minden, helyükbe nem a Semmit, nem is a Nincset, tehát nem a Mindentől megfosztó lemondást emeli, hanem az egy körbe zárult Sok és a sok kört kitarító Egy gondolatát. A magánbeszéd, az önszólítás kvázi-kötelme, mint létfeladat és mint minden látomás alapja így lesz művészetében a Mindenség egy-tekintete, az állandó Rá-nyíltság perspektívája. Mikor hosszú évtizedek naplóit készíti, Tandori sosem az ugyanazt adó elvhűség és formatartás paródiáját írja, hanem a feladatával, mint végezhetetlen megbízással elszámolni kész s mindig készülő szolgálat hiánypontjait lajstromozza. A saját létnek e mind kevésbé írható, tán épp ezért mindig szóba hozott evidencia-jellege a NINCS/VAN határán egyensúlyozó Tandori-írásnak már-már egyetlen igazi ambíciója és fő tudomása. Forma és tartalom szinte tökéletes egymásra találásának tűnik, ahogyan Tandori e talált sokaságot mint állandó tényközlést, egy-lényegű és monoton struktúráiban az olvasás elemi tapasztalatává teszi, s ezzel művét titkos irányzattá és korábban ismeretlen szövegtípussá avatja. A művészet szakkérdéseit, a harmóniára törő esztétikai érzék működését szinte másodlagosnak vagy elhanyagolhatónak vélhetjük, ha e kies hiány és kiegyenlíthetlen követelés területére tévedünk a szerzővel. „*Természetes vészet!*” – kiáltotta egykor a Művészet álbölcselmeitől, hamis világképeitől elpályázó Tandori, s az írást alakította egyre fenyegetőbb, mindig provokáló ténytömeggé. Manapság mintha éppen fordítva járna el: az alkotás szó szerint egyetlen (létezhetetlen) pontra rögzült figyelmét, fékevesztett megfeleléseit ütközteti a hétköznapi cselekvés módozataival, s költözteti át a gondtalanul egybetartozó élet területére. Így lehet a közlekedési lámpák tiltó pirosa „*kétszer négy sáv rózsza*”, egy átkelés zebrahossza pedig privát senki földje, ahol a ponttá zsugorodott élet végszorongása szembetalálkozik a túlélő ének egybetarthatatlan, jövőbeli seregével. A személyes létezésnek oly periódusai engedik magukhoz közel Tandorit, melyek felidézéséhez a kör hasonlata és a kommentáló nyelv körbefogó igyekezete egyaránt kevésnek bizonyulhat. Onnan hoz elő szavakat, ahonnan őelőtte bizonyosan nem hoztak még elő, s ahonnan mi, átlagos nyelvhasználók valamiképpen mind távol vagyunk. Tandori óriás munkájának, e rég kitarító, vad tündöklésnek mérlegét vonni, több-kevesebb súlyát megtartani tán nincsenek még ma jó eszközeink, méltó fogalmaink. De a körbejárhatóság igényével egyre figyelmezzük és köszönjük azt a sokat és mind többet, mi e messze nagy körzetből ide, közelünkbe látszik, s ami 70 éve, 40 éve nemcsak VAN, de velünk is van, nekünk is van.